

ПЕТАР ПЕНДА

ИНТЕЛЕКТ И ЕМОЦИЈЕ У РОМАНИМА СЛАВИЦЕ ПЕРОВИЋ *БЕЙОН БЛУЗ* И *LIFE LIFT*

САЖЕТАК: Овај рад бави се питањима на који начин афективни феномени у романима Славице Перовић *Бейон блуз* и *Life Lift*, кроз психолошке моделе и реторичке стратегије, приказују оно што покреће ликове да осјећају, размишљају и дјелују. Користећи теорију афекта, у раду се такође пропитују случајеви када афекти прелазе границе текста и утичу на читаоце на видан начин. Поред тога, емоције и афекти су у служби грађења ликова и наративне форме, што својом сугестивношћу утиче на грађење једног новог свијета код читалаца. Када је ријеч о односу грађења ликова и афекта, у интерпретацији ових романâ примјењује се и Јунгова теорија индивидуације.

Свијет књижевног дјела неодвојив је од стварности, политичког и идеолошког, те колико год афекти и емоције били интимни дио свијета ликова, они су неодвојиви од ширег друштвеног контекста. У том смислу, теорија афекта постаје мултидисциплинарна и омогућује свеобухватнију интерпретацију датих романâ, посебно дајући критику патријархалног система заступљену у овим романима.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: афекти, емоције, интелект, идеологија, патријархат, теорија индивидуације

Свијет фикције, без обзира на интенције аутора, често представља слику једне дубље реалности у којој се преплићу индивидуално и колективно, интимни свијет човјека и друштвена реалност. У том смислу, интимно је неодвојиво од политичког, а интелектуални и емотивни свијет појединца одређен је јавном сфером друштвенополитичког живота и друштвених норми. На тај начин и фикција, с елементима интелектуалног и емотивног свијета ликова,

представља значajну друштвену реалност и присутно је међусобно дјеловање свијета умјетности на друштво и дјеловање друштвене реалности на умјетност.

Романи Славице Перовић *Life Lift* и *Бейџон блуз* у великој мјери пропитују интелектуални и емотивни свијет ликова у контексту друштвеног окружења, те њихов међусобни утицај и начин на који тај утицај доприноси индивидуацији ликова. У овим романима ауторка не даје бинарни свијет интелекта и емоција, већ приказује њихову спрегу у ликовима, те на који начин они кореспондирају с друштвеним. У овом раду ће фокус бити управо на троуглу који чине интелект, емоције и друштвено окружење, на који начин те релације утичу на индивидуацију главних ликова, те на субверзивно дјеловање интелекта и емоција када је ријеч о патријархалном друштвеном систему. Индиректно, кроз разматрање свијета умјетности и науке (у роману *Life Lift* то је свијет лингвистичке науке, а у роману *Бейџон блуз* свијет народне пјесме „Зидање Скадра”), Славица Перовић говори о узајамном дјеловању личног, умјетности и друштвене реалности. Овакав приступ њене романа чини великим наративима или метанаративима, односно наративима који говоре о причама од историјског значења, искуства или сазнања када је ријеч о патријархалном друштвеном уређењу.

Теоријски оквир

Основни теоријски оквир за овакву интерпретацију романа представљају теорија афекта, емоције и релационалности, као и Јунгова теорија индивидуације. Афекат се дефинише као „назив који дајемо оним силама – висцералним силама које дјелују испод, поред или уопштено *грујачије* од свјесног знања, виталним силама изван емоције – које нас могу навести на покрет, према мисли или екстензији, а које исто тако могу да нас суспендују у неутралној позицији кроз једва уочљиво ширење силе, као и да нас преплаве очигледном неподношљивошћу свијета”.¹ Према овој дефиницији афекат је „тјелесна сензација одвојена од свјесне емоције, а ипак довољно снажна да утиче на људско расположење и понашање”.² Афекат се одређује као стање бивања и „може да се доживи прије него што га протумачимо или препознамо”,³ те га је стога тешко

¹ G. J. Seigworth, Melissa Gregg (yp.), *The Affect Theory Reader*, Duke University Press, Durham NC 2010, 1.

² Jennifer Cooke (yp.), *Scenes of Intimacy: Reading, Writing and Theorizing Contemporary Literature*, Bloomsbury Academic, London 2013, 88.

³ Clare Hemmings, „Invoking Affect: Cultural Theory and the Ontological Turn”, *Cultural Studies*, 19, 5 (2005), 551.

дефинисати и одредити, док емоције представљају „свјесно етикетање наших сензација или осјећања”.⁴ У теорији афекта често се мијешају афекти и емоције или се истражује њихова повезаност. Афекти и емоције привидно су дио интимног свијета ликова романа, или човјека у ванлитерарном, стварном свијету. Међутим, они су неодвојиви дио друштвеног контекста у коме су настали, одређеног историјског контекста или културолошких, политичких и идеолошких матрица. У том смислу, Џенифер Кук износи мишљење да су се раније „наше емоције и осјећања сматрали нечим личним, интимним и приватним, а данас се више посматрају као друштвени и потенцијално парадигматични, тј. као пут према бољем разумијевању како се оријентишемо у свијету и према њему”.⁵ Још је Рејмонд Вилијамс користио термин „структура осјећања”⁶ које стварају „нове семантичке фигуре, нове начине разумијевања друштвеног свијета”.⁷ У том смислу и Берлант говори о „интимним јавним сферама”, што се дефинише као „простор медијације у којем се лично прелама кроз опште”, другим ријечима, друштвени и лични аспекти живота су неодвојиви.⁸ Причање интимних прича је стога неодвојиво од колектива, јер не повезује лично и јавно, појединачно и друштвено на једноставан начин, него показује механизме по којима једни попримају облик кроз друге, или чак обликују једни друге. Овакво виђење уклапа се и у феминистичке тврдње о неодвојивости личног и политичког.

Теорија афекта такође ставља нагласак на повезивање (attachment), односно на начин на који се читаоци повезују с умјетношћу и како их умјетност повезује с другим стварима. Рита Фелски износи став да повезивање укључује мисли и осјећања, вриједности и судове, те преплитање разума и осјећања, јаства и другости, текста и контекста.⁹ Она такође ставља нагласак на пажљив опис естетског искуства од кога се не би требало удаљавати већ му се приближити, при чему је естетско искуство неодвојиво од друштвеног.¹⁰ Оно што је такође битно за искуство читања јесте наша способност поистовјеђивања, које подразумева усклађивање, сагласност, препознавање и емпатију. Читаоци се најчешће повезују с ликовима који су привлачни, животни и неодољиви, а дефинишу се

⁴ *Scenes of Intimacy...*, 89.

⁵ Исто, 91.

⁶ Raymond Williams, *Marxism and Literature*, Oxford University Press, Oxford 1977, 128.

⁷ Исто, 133.

⁸ L. Berlant (yp.), *Intimacy*, University of Chicago Press, Chicago 2000, 15.

⁹ Rita Felski, *Hooked*, The University of Chicago Press, Chicago 2000, ix.

¹⁰ Исто, xi–xii.

као „хибриди спојени из живота фикције и стварности”.¹¹ Она такође наглашава везу између естетског и друштвеног и износи мишљење да „друштвена значења умјетничких дјела нису шифровани у њиховим дубинама – видљиви само онима који су обучени професионалним техникама интерпретације”,¹² већ да се овај аспект значења дјела открива и ширем аудиторијуму. Овакво виђење књижевности у складу је с идејом о снази књижевности и њеној друштвеној функцији, као и утицају на појединца. У свом говору приликом примања Нобелове награде Орхан Памук управо говори о оваквом утицају књижевности:

Оно што књижевност највише мора да изрази и истражи јесте основни страх човјечанства: страх од скрајнутости у страну и страх од убрајања у ништа и осјећање безвриједности који долази с овим страховима; групно понижавање, рањивост, ниподаштавање, осјећљивост и замишљене увреде и националистичка хвалисања и пропадање онога што је била њихова породица... Кад год бих био суочен са таквим осјећањима и ирационалним, пренаглашеним језиком којим се обично изражавају, знао сам да додирују најтамнији дио моје унутрашњости.¹³

Све ово води заводљивости књижевног дјела, као једног од основних карактеристика успјешног романа, како наводи Вернеј у књизи *Заводљивост књижевности*. „Проза постоји захваљујући имплицитном уговору између аутора и читаоца, при чему читалац обећава да ће вјеровати у свијет имитације и заузврат добити забаву и/или просвјећење”.¹⁴ Заводљивост књижевног дјела, између осталог, постиже се спојем естетског, личног и колективног доживљаја, што представља снагу коју велика књижевна дјела имају.

Један од задатака афективне теорије јесте да одреди развој ликова у роману и наративне форме уопште. Овдје долази до изражаја прожимање афективног приступа с психолошким приступом. За развој ликова, као неизоставни аспект сваког романа, битна је Јунгова теорија индивидуације, односно процес самореализације, животно искуство које води откривању смисла живота и средстава помоћу којих човјек открива себе и постаје оно што заиста јесте.¹⁵

¹¹ Исто, xiii.

¹² Исто, xiv.

¹³ Орхан Памук, *Кофер мој оца*, Нова књига, Подгорица 2017, 22.

¹⁴ J. Vernay, *The Seduction of Literature: A Plea for Putting Emotions Back into Literary Interpretations*, Palgrave MacMillan, New Caledonia 2016, 24.

¹⁵ Види: Carl Jung, *Two Essays on Analytical Psychology*, Tindall and Cox, London 1928.

Роман Славице Перовић *Бейџон блуз* на основу своје структуре, умјетничког израза и начина грађења ликова може се сврстати у ред великих романа савремене свјетске књижевности. Изузетно занимљиво приповиједање чини га равним најбољим остварењима Орхана Памука, поетичност стила изједначава га са дјелима Салмана Руждија, док ликови имају вишеслојност Ишигурових или ликова Жозеа Сарамега.¹⁶ Поетичности овог романа, између осталог, доприноси изражена метафоричност, којој је Славица Перовић посветила значајну пажњу у свом научноистраживачком раду на Универзитету Црне Горе и Универзитету Унион. Она је ауторка, уредница и преводитељка бројних књига и радова који се баве метафором, анализом дискурса и структуром језика.

Бейџон блуз приказује брутални свијет грађевинара у потрази за зарадом, њихова пријатељства заснована на томе што имају узајамну корист и штите једни друге. Представници тог свијета ипак нису приказани црно-бијелима. У некима од њих постоји и жеља да допринесу друштву, као и доза патриотизма и моралности, али с временом то постаје све слабије или скроз нестаје. За тај свој етички пад, безосјећајност и корумпираност нису криви само они и њихова жеља за моћи и профитом – донекле је то и резултат друштвеног уређења у коме се једино цијене зарада и моћ. Њима је супротстављен свијет младих, Виктора и Марије, који су још увијек носиоци непатворених идеала, моралне чистоте и искрене љубави. У сукобу та два свијета постоји опасност моралног ишчашења младих протагониста, али заправо долази до њиховог првог великог изазова, који помаже развијању њихових личности, док у непосредном окружењу многи њихови вршњаци спас од сурове реалности траже у дроги. Тај морални суноврат прати слика брачних односа изграђених на некој форми симбиозе, без истинске љубави. Осим тога, преко главног антагонисте, Петра, приказане су и људска амбиција и жеља да се добије признање од друштва, као и то шта се дешава када такви ликови изгубе друштвени утицај и моћ, схвате своју небитност и суоче се са собом. У том суочавању преплиће се више идеолошких матрица, међу којима је доминантна патријархална, мушка идеологија, која вриједност жене посматра кроз њено тијело и доживљава је као жртву. Ово се у роману *Бейџон блуз* огледа кроз споредне женске ликове, тј. њихову

¹⁶ Види: Petar Penda, „Poetics of Concrete”, *Serbian Studies*, vol. 34 (2023), 145–148.

жртву у породичним односима, те кроз лик Марије, којој је намијењена жртва Гојковице из народне пјесме „Скадар на Бојани”.¹⁷

Међутим, овај роман није тек пука друштвена хроника дата кроз призму грађевинара који граде стамбене зграде, него је ријеч и о психолошкој и филозофској студији личности у којој је представљен однос личности према идеалима, с једне, односно моћи и профита, с друге стране. Унутрашњи, емотивни свијет ликова изузетно је снажан и психолошки изнијансиран, тако да се читаоци лако могу идентификовати или саосјећати с њима. Ова преламања посебно се виде у Викторовом лику.

Виктор је био наочит, своју посебност носио је у насмијаним очима. Тек када се човјек мало у њих загледа, види се граница иза које замире осмијех, а почиње нешто густо и непрозирно. Непажљиви су видјели само оно до границе, блистави осмијех маглио им је увиде. У културама гдје је загледање у очи озбиљна дисциплина, та најдубља врста сазнања прво би се тражила. „Ти си наш, имаш бич у оку”, тако би се препознавали и налазили они којима је бич био у генском коду и начин трајања кроз вјекове. Викторов бич био је сакривен иза границе осмјехнутости.¹⁸

Функција овог описа не огледа се само у томе да нам представи Викторов лик и најави његове трансформације које ће услједити у роману. Он говори и о немогућности и неспремности човјека да се загледа иза границе осмијеха, говори о нашој неспособности да истински доживимо другог и другост тако што бисмо се загледали испод површине. На овај начин опис конкретног лика постаје мјесто уопштавања јер се бави универзалним у људској природи. Овај роман нас управо позива да сагледамо оно што нам је као посматрачима другог несагледиво: емоције, афекте, сензације и дубине других бића до којих се може допријети изоштравањем људских чула и сталним изграђивањем емпатије. Рита Фелски износи мишљење да повезивање с књижевним дјелом значи да нас оно емотивно дира и да између свијета дјела и нас постоји снажна веза, „значи [да у нама буди] страст и саосјећајност – али такође и низ етичких, политичких, интелектуалних и других веза”.¹⁹

Свијет савремене градске архитектуре неријетко доживљавамо као немаштовит, без икакве умјетничке вриједности и у нескладу с околином. Естетска вриједност зграда као да није битна

¹⁷ Види: Mieke Bal, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, University of Toronto Press, Toronto 2009, 189.

¹⁸ Славица Перовић, *Бейон блуз*, Нова књига, Подгорица 2020, 9.

¹⁹ Rita Felski, *Hooked*, The University of Chicago Press, Chicago 2020, 1.

ни грађевинарима ни станарима који их насељавају. Оно што обје стране повезује јесте новац – градитељи желе добру зараду, док купци траже станове за новчане вриједности у које се могу уклопити. Дакле, новац диктира естетске и моралне вриједности у једном битном сегменту савременог живота, а архитекте и грађевинари принуђени су да адаптирају своје умјетничке визије под притиском инвеститора, како Славица Перовић у роману *Бейџон блуз* духовито запажа кроз лик Петра, грађевинара и антагонисте, „округло, па на ћоше”.

С друге стране, Игор има визију града и зграда које се естетски стапају с природом, што говори о његовој осјећајности и доживљају урбаног пејзажа као повезаног са собом и с унутрашњим бићем. Његова потрага за хармоничном линијом спаја зграде, природу и хоризонт с унутрашњим бићем човјека. За њега грађевинарство није само обичан занат већ умјетност која би у човјеку требало да пробуди узвишене естетске осјећаје, склад са собом и окружењем.

Ријеч *блуз* из наслова романа односи се на музику која говори о личним јадима у свијету сурове стварности, тако да се већ у наслову указује на невоље оних који су принуђени да живе у сивилу бетонских зграда, муке архитектата и грађевинара с визијом, присиљених да своја умјетничка настојања сведу на бетонске блокове. Тог личног јада нису лишени ни инвеститори, јер живе у сталном страху од неуспјеха и финансијског краха. Ријеч бетон такође означава неподношљиви терет, суморност и сивило живота. *Бейџон блуз* добија универзално значење људског јада, јер преко приче о свијету грађевинара ауторка приказује један шири спектар савремене друштвене стварности, спектар који укључује положај жена у патријархалном свијету, икаровску амбицију као болест савременог друштва, утицај моћи на човјека и његову околину, питање суштине љубави, проблеме младих с дрогом, жртвовање других и саможртвовање као модус вивенди, али и многа друга питања. Иако је ријеч о мноштву подтема, Славица Перовић их вјешто обједињује чврстом структуром романа, заплетом и импресивним ликовима, без обзира на то да ли је њихова улога у роману кључна или споредна.

Роман *Бейџон блуз* посебно кресе инспиративни дијалози и стил. Нарација је надахнута и поетски обојена, тако да читаоци осјећају духовно и интелектуално узбуђење приликом читања овог дјела и баве се властитим осјећањима, као и системом друштвених и личних вриједности. Преиспитујући ликове у роману, они осјећају потребу да анализирају себе и друштвени миље који их окружује, што опет нужно води сукобу са собом, трагању за личном промјеном и промјенама у друштву, а резултат тих промјена неми-

новно је бол. Управо та бол, изазвана унутрашњим и спољним сукобом, протагонисту романа, Виктора, води спознаји, а истовремено и читаоцима нуди спознају и катарзу.

Бейџон блуз не бави се сазријевањем ликова само преко боли већ и преко потраге за љубављу, која се провлачи кроз цијели роман. Овај битан аспект романа није романтизован, него је такође у вези са трагањем ликова за собом и спознајом нечега вишега, нечега што је истовремено дио нас и ван нас. То је, у ствари, способност човјека да разумије и доживи друго биће као дио себе, при чему му даје слободу и простор за индивидуални развој.

Осим због несумњиве умјетничке вриједности, која се једним дијелом огледа у естетском ангажману читалаца, роман *Бейџон блуз* значајан је и због тога што буди затомљене емоције, а њихово поновно проживљавање води ка моралном и менталном очишћењу и развијању духовног живота. Ауторка нарочито полаже пажњу на књижевни израз, односно на „развој језика који јасно преноси најснажније емоције, односно најдубља осјећања”.²⁰

Занимљивости заплета и неизвјесности посебно доприноси постепено увођење радње романа и ликова из поглавља у поглавље, а динамичност се постиже прожимањем описа града са унутрашњим превирањем у свијести ликова, али и поетским језиком.

Језик овог романа изузетно је богат сликама, метафорама и поређењима, а у служби је грађења ликова. Сливовитост пјесничког језика избјегавају се стереотипи црно-бијелог представљања ликова, па тако и негативни ликови у себи садрже неке позитивне одлике. У том смислу, Петар је човјек који је посвећен свом послу, он доживљава градњу зграде као истински духовни процес и себе уграђује у њу.

Док међуспратна таваница не почне да носи себе и све оно што се на њу товари, она је паучина окачена о небо. То су само сипка зрна која бјеже једно од другог док их цементни прах облаже и убјеђује притом да им је правоугаона форма пут у вјечност, а заједништво судбина, и зато је најбоље да се добро вежу једни за друге у усуду који су за њих скројили људи. Петар скоро увијек чује тај шапат и шушањ док се нејасне цементно-пјешчане масе сливају у калупе и пристају на вјечност бетона.²¹

Овдје је посебно занимљива поетизација урбане архитектуре, која сама по себи често нема естетске вриједности. Овакав

²⁰ Stephen Ahern (yp.), *Affect Theory and Literary Critical Practice: A Feel for the Text*, Palgrave MacMillan, Cham 2019, 4.

²¹ *Бейџон блуз*, 29.

приступ, заправо, у центар пажње поставља питање способности и спремности човјека да ствари сагледа дубље, да види оно што се крије испод површине. Тиме се наглашава да се надилажењем негативног субјективног осјећања може стећи бољи увид у љепоту ствари, природе и људи.

Овај параграф, као и његов шири контекст, на метафоричан начин говори о Петру, антијунаку наратива и његовој неспособности да се емотивно уклопи. Његови проблеми с псоријазом и неконтролисано ејакулацијом у сну указују на одређене проблеме, који су изазвани психолошким проблемима, потиснутим и неоствареним жељама и амбицијама који га воде ка анксиозности и депресији. Падом међусупратне таванице он бива сам и изолован од својих пословних партнера, својих школских другова за које је вјеровоао да их веже дубље пријатељство. Његова настојања да исправи скандал везан за пад таванице није само жеља да врати углед постојаног грађевинара већ и да поново успостави близак однос с пријатељима који су га се одрекли. Иако рационалан, он је спреман да заборави ово одрицање пријатеља од њега само да би поново био дио круга у коме осјећа емотивну и пословну сигурност.

Ауторка овог романа показује изузетну ерудицију, с лакоћом уклапа митско и користи интертекстуалност. Посебан нагласак је на паралели између зидања зграде и народне пјесме „Зидање Скадра“, нарочито када се ради о односу три главна грађевинара и проблему рушења међусупратне таванице. У овом дијелу романа издаја Петрових партнера повезује се с издајем Гојкове браће из народне пјесме, док мотив жртвовања младе Гојковице такође има пандан у заплету романа и представљен је на два начина. С једне стране, приказана је жртва жене у данашњем патријархалном друштву, док, с друге стране, Петар жели да жртвује чисту љубав Виктора и Марије да би успио саградити зграду.²²

Важне личне и друштвене теме којима се овај роман бави чине га универзалним и примјењивим на било које друштво, а јединствен умјетнички израз, особени наративни проседе, добро организована структура, те питања и емоције које буди код читалаца чине га великим умјетничким дјелом, величанственим спојем високих естетских вриједности и друштвене ангажованости. У овом роману, кроз индивидуе, њихове емоције и афекте, даје се општа слика ширег друштва у коме су „афективне атмосфере заједничке, а не индивидуалне”.²³

²² Види: Петар Пенда, „Поетика Бетона”, *Лейтмотив Мајнице српске*, књ. 511, св. 5, мај 2023, 761–765.

²³ Џенифер Кук, „Писање интима: Теорија афекта, емоције и релационалности”, у: П. Пенда (ур.), *Савремена књижевна теорија: избор текстових*, Филошки факултет у Бањалуци, Бања Лука 2020, 93.

Life Lift

Први роман Славице Перовић, *Life Lift*, импресиван је роман чија снага лежи у причи, љепоти казивања те приче, емоцијама које буди, интелектуалном узбуђењу које нуди и катарзи коју проживљавамо са јунакињом романа лијепог и необичног имена, с Агнезом Еном. Ауторкин књижевни дар је огроман и, без ласкања, он је у рангу наших и свјетских највећих писаца. О томе свједочи и чињеница да је *Life Lift* ушао је у ужи избор за НИН-ову награду 2012. године.

Фасцинантан је наративни поступак, начин на који ауторка постепено представља радњу и емотивни свијет ликова, којим доноси причу о брачној невјери, издаји супружника и пријатеља и свим емоцијама које тај свијет прате. Поставља се питање жене моћи и немоћи и шта она може урадити да свој живот побољша, побјегне из очаја и уздигне се духовно и емотивно. Ово је уједно и објашњење наслова романа, при чему се повлачи аналогија с термином „face lift”, затезање лица, а „life lift” метафорично означава затезање живота, односно његовог побољшања. Притом ауторка даје фантастичну слику једног друштва и менталитета, бави се питањем рода и родних разлика, патријархата и моћи мушкараца и жена. Посебно је занимљив начин на који главна јунакиња избјегава да упадне у ону познату матрицу да моћ квари не само оне који доминирају већ и оне који су потчињени, избјегавајући многа искушења да на издају одговори издајом својих принципа, издајом саме себе.

На свом путу ка суочавању с невјером супруга, Агнеза Ена суочава се са собом и са свим својим слабостима, те тражи у себи снагу да промијени новооткривену ситуацију, односно пут којим ће наставити свој живот. Она одбија савјет своје неоне, којој се повјерава, да затвори очи пред преваром и настави брачни живот, чиме прекида патријархалну традицију у којој жена прихвата да буде потчињена и тихо пати у себи да не би пореметила поредак доминације мушкараца. Умјесто тога, она се суочава са супругом и његовом љубавницом, која је уједно њена блиска пријатељица, те прекида односе с њима, колико год та промјена била болна.

Особен је и начин на који се ауторка поиграва називима мјеста, лингвистичким концептима и метафорама док објашњава родне односе. Она слика не само односе мушкараца и жена у једном одређеном друштву већ у цијелом свијету, што роман *Life Lift* чини универзалним. С друге стране, она задржава локални колорит, како у језику, тако и менталитетски. У том смислу је овај роман хибридан, јер је поред огромне умјетничке вриједности он и студија

о моћи и роду, те антрополошка студија о једном народу – најфинији спој умјетности испреплетене с филозофијом, лингвистиком и родним студијама. А у свему томе постиже да комплексност ликова и емоција прикаже кроз радњу, не кроз дескрипцију.

Лик Агнезе Ене је јако допадљив и одлично развијен. Прожимање нараторовог и њеног гласа чини је увјерљивом и упечатљивом. Свој пут до моћи постиже суочавајући се прије свега са собом и својим усађеним патријархалним вриједностима, те са мужевљевом издајом. Она креће у томе од почетка, не може се ослонити на традицију својих преткиња и у томе лежи њена снага и моћ.

Као и у сваком великом књижевном дјелу, ликови овог романа нису приказани црно-бијелим. Чак су и споредни ликови вишедимензионални и имају особености по којима су упечатљиви. Њихов живот пун је унутрашњих сукоба и дилема, пред њима су морални избори који их искушавају и воде одређеним путем или странпутицом, што резонује снажним емоцијама и стањем духа. Код њих су присутни повремено усхићење због тренутног задовољства које превара доноси, кајање због издаје супружника, привремени спокој и срећа, очај и незадовољство. Све ове емоције и стања дио су свакодневног живота човјека, тако да се читаоци лако могу поистовјетити с ликовима романа, не осуђујући их због радњи које су довеле до таквих емоција, већ проничући у њихову психу. У том смислу *Life Lift* представља једну велику психолошку студију која се не бави само посљедицама погрешних избора човјека, него разматра и психолошке карактеристике човјека које воде одређеном стању. Управо овакав приказ ликова чини овај роман упечатљивим, интелектуално и емотивно узбудљивим. Умјетнички проседе Славице Перовић у овом роману у сагласности је с погледом Жан-Франсоа Вернеа да су се „проза и психоанализа, тежећи да дођу до бољег разумијевања људског ума, развиле [...] на сличан начин. Обје тврде да постоји површинско значење (текст/его) и богатије значење које више говори испод површине (подтекст/суперего и ид)”.²⁴

Подтекст овог романа даје дубље значење које надилази индивидуално, кроз радњу и описе говори о оним људским сензацијама и афектима до којих се долази сложеним механизмом описа, радње, атмосфере и контекста, механизмом у коме се кроз опсервацију его ликова дијели на саставне дијелове да би се приказале конфликтне струје унутар личности. Ове струје одражавају ментални живот ликова. На овај начин *Life Lift* резонантним језиком,

²⁴ Jean-François Vernay, *The Seduction of Literature: A Plea for Putting Emotions Back into Literary Interpretations*, Palgrave MacMillan, New Caledonia 2016, 34.

реторичким средствима, афектима и темама којима се бави нуди читаоцима мноштво скривених порука у подтексту, као и увид у несвјесно својих ликова. Језик овог романа пун је афективног набоја који води процесу поистовјеђивања са свијетом литерарног дјела, односно његовим ликовима, тзв. трансфер када је ријеч о психоанализи.²⁵

Од самог почетка романа Агнеза Ена бави се питањем моћи и жена. Испочетка јој је то задатак у часопису за који ради, *Монти-нејро Тајмс*, а онда рјешава да с том темом конкурише за награду коју расписује међународно удружење новинара. Размишљањем о том питању она размишља о положају жена, о свом положају у браку, а емотивни свијет неодвојиви је дио тог дискурса. Док ишчитава литературу, она у њој наилази на дихотомије разум/интуиција, когнитивно/афективно, ум/тијело, интелигенција/осјећање, субјекат/објекат итд., чије су посљедице по жене „суштински политичке”. „Схватила је да је први термин фаворизован и привилегован, и мушки. Други је женски”.²⁶ Агнеза Ена, која својом личношћу и карактером пориче ове дихотомије, долази до схватања, сличног оном Алтисеровом, да идеологија представља „искривљавање стварних односа”.²⁷ Кроз роман се показује да она у свим поменутих дихотомијама предњачи у односу на своје колеге и свог супруга, те да су интелект и емоције неодвојиви и код мушкараца и код жена. Бесмисао ове дихотомије Славица Перовић наглашава и кроз наслове својих поглавља која спајају интелект и емоције: „Интенционално значење и душевна модрица”, „Брак као попрлиште когнитивних функција”, „Панљубавни терет и трансљубавни подухват”, „Неколико пресупозиција и око које сузи” итд.

Свако ново поглавље романа *Life Lift* доноси додатно рашчлањивање ликова, а самим тим и човјекове личности уопште, на саставне дијелове, при чему се врхунац менталног огољавања дешава у психијатријској ординацији. Наиме, Агнеза Ана је под притиском сазнања да ју је муж преварио с најбољом пријатељицом признала себи и супругу да је болесна и они одлазе код чувеног психијатра. Неспособна да каже о чему је ријеч, у сузама, она од супруга тражи марамицу. Копајући по њеној торби, он нађе *Деликџиоријум*, нотес у коме је она сакупљала све доказе његовог невјерства. Тада и он доживи слом, јер се по први пут суочава с тиме колику је патњу нанио својој супрузи:

²⁵ Исто, 35.

²⁶ Славица Перовић, *Life Lift*, Нова књига, Подгорица 2013, 33.

²⁷ Louis Althusser, „Ideology and Ideological State Apparatuses”, U V. B. Leitch (Ed.), *The Norton Anthology: Theory and Criticism*, W. W. Norton & Company, New York 2001, 1500.

Пролазили су пред његовим очима неке линије, неки цртежи, неке шаре те скотне свешчице које су га сваком својом страницом прекоријевале као киселина неотпорни метал. Оне плаве власи немирно су провиривале ван рубова листова и нијемо трептале у Филиповим рукама пратећи његов заглашујући дамар.

Јецаји Агнезе Ене су утихнули. Када је подигао поглед, видио је да га обоје гледају. Брзо је заклопио тај тамни бездан који је уредно биљежио његову радост и његову издају, али било је касно. У трену се разболио. Тешко.²⁸

Оваква Филипова реакција на разоткривање његове издаје, реакција која долази од човјека чији основни идентитет представља његова мушкост, упућује заправо на крхкост и слабост човјека. Ма колико снажан био, сентименти и емоције га ломе и он почиње да плаче суочивши се с безданом свог живота изграђеног на лажи и издаји. Оно што му је представљало радост сада је гледао очима своје супруге и осјетио „ненадни, ужасни страх”.

Лик Агнезе Ене, односно њена личност, кроз патњу пролази кроз процес индивидуације, те надилази своје психичко стање, прераста га и успијева да настави даље са животом. Пред њом је свијетла каријера и на помолу је нова романса. Међутим, тај пут је тежак и захтијева од ње велику менталну снагу, окретање ка себи и рашчишћавање с прошлошћу, не само када је у питању њен супруг већ и њена пријатељица. Тај болни процес суочавања са собом и другима на крају јој омогућава да ослобођена крене из почетка када је емотивни живот у питању и настави с каријером, која јој је јако битна јер је испуњава. Као потврду тог успјеха и њене моћи, она прима награду у Лондону.

Life Lift представља роман који кроз лични живот једне жене даје ширу слику патријархалног друштва. Он је својеврсна психолошка и социолошка студија о неравноправном односу мушкараца и жена, о скривеној моћи жена да се изборе за себе и покажу своју снагу у професионалном и личном окружењу. Обојен снажним емоцијама, афектима и сензацијама, овај роман омогућава читаоцу да уђе у свијет који је представљен, саживи се с ликовима и стекне дубљи увид у себе и своје окружење.

Закључак

Снажним емоцијама, афектима и сензацијама *Бейтон блуз* и *Life Lift* нам, између осталог, говоре о природи другости у истости,

²⁸ *Life Lift*, 323–324.

односно, кроз сликање другости, приближавају нам је и говоре о нама самим. Свјесно или несвјесно, присутан је мушки свијет идеологије који занемарује жене и потискује један читав свијет другог и другости, што имплицитно упућује на егоцентрични свијет идеологије који свјесно и несвјесно подстиче на неразумијевање, недостатак саосјећања и жеље за истинским схватањем стварности. Оба романа истичу важност емоција и афеката у процесу истинског разумијевања свијета који нас окружује, тј. свијета коме припадамо и чији смо неодвојиви дио.

Life Lift и *Бейон блуз* стилским одликама, структуром и спектром емоција који нуде представљају велике романе. Они својим темама пропитују друштвену стварност критички се односећи према њој и деконструишу патријархалне идеолошке матрице у којима нема мјеста за другост. Упечатљиви и богати емотивни свијет ликова подражава емотивни свијет реалности у којој живимо, те читаоца брзо осваја и он се поистовјећује с ликовима, што води ка катарзи. Све ово даје романима Славице Перовић терапеутско својство, а читаоце уроњене у свијет фикције тјера да размишљају о стварном свијету, чиме се руше границе и свијет романа постаје дио нас, постаје печат који нам даје животну снагу, радост и усхићење, те чини интелектуално неодвојивим од емотивног.

Др Петар К. Пенда
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за англистику
petar.penda@flf.unibl.org